

שוף את אשר לא ניתן לעשות".
למעשה, מאמרי מהווה צעד ראשוני
בלבד בכיוון הזה.

חזרה ל"קונספציה"
מה התפקיד של ה"קונספציה" במודיעין?
"קונספציה" היא מערכת של הנחות
יסוד, תיאוריות והערכות, אשר המעריך
מקבל אותה כאמיתית ושופט לאורה כל
מידע. ברור, שאין לקבל שום תיאוריה
כאמיתית. כל תיאוריה אמיתית בינתיים;
כלומר, עד שתימצא עובדה מפריכה, או
— עד שמשקל העובדות המפריכות
יעבור מסה קריטית.

אולם, ברור, שלא ניתן להתקדם
ב"חיים" ללא תיאוריות, ולו זמניות. יש
צורך בקונספציה; ולא — המידע יהיה
אוסף עצום של עובדות, ומרוב עצים לא
נראה את היער. תפקיד הקונספציה (תיאור-
יה בסיסית) לארגן את המידע. אבל,
אסור בתכלית האיסור לראות את הקונספ-
ציה כאמיתית, אדרבא — יש לחפש בה
פרצות, ולנסות להפריכה בכל דרך
אפשרית.

למרות התלות של העובדות בתיאוריה,
והאפשרות שהעובדות יתגלו כלא נכונות,
יש להקנות להן עדיפות על פני התיאור-
ריות, ובכלל זה התיאוריה הבסיסית —
הקונספציה. במקרה של ניגוד ברור בין
העובדות לתיאוריה, ניגוד שאי אפשר
לסלקו בקלות, יש לזרוק את התיאוריה.
כך עושים מדע, וכך גם צריך לעשות
מודיעין.

ההערכה, כאמור, היא תהליך של
יצירה ושל ביקורת. תוך כדי התהליך הזה

נוצרות תיאוריות אמיתיות לזמן-מה.
לפחות מבחינת הזמן המושקע, עיקר
התהליך מתבטא בביקורת. דהיינו
בהפרכה. כל תיאוריה שנוצרה בשלב
הראשון, ובמיוחד התיאוריה הבסיסית
(קונספציה), חייבת להיות מותקפת ללא
הפסקה, עד שתימצא העובדה המפריכה.

לקריאה נוספת

- (1) דייוויד יום, מסכת טבע האדם (פורסם במקור
ב-1739).
- (2) K.R. Popper, *The Open Society and Its Enemies*,
Routledge & Kegan, 1945.
- (3) K.R. Popper, *The Logic of Scientific Discovery*,
Hutchinson of London, 1959 (פורסם לראשונה
בגרמנית ב-1934).
- (4) תומאס ס' קון, המבנה של מהפכות מדעיות,
מפעלים אוניברסיטאיים להוצאה לאור (פורסם
במקור ב-1962).
- (5) קארל ג' המפל, פילוסופיה של מדע הטבע,
האוניברסיטה הפתוחה (פורסם במקור ב-1966).
- (6) ר"ר ג'ונס, מלחמה סודית ביותר (עומד לצאת
בהוצאת "מערכות"; הגרסה האנגלית יצאה לאור
בשנת 1978), עמ' 277.

דמותו של איש המחקר
מכל זה עולים כמה קווים לדמותו של איש
המחקר האידיאלי. למעשה, ברור
שהנאמר תקף לכל מחקר ולכל תחום של
מחשבה אנושית; ולא דווקא למודיעין
גרידא.

לאיש המחקר חייב להיות דמיון
יצירתי, ולא הוא יכשל כבר בשלב יצירת
התיאוריות. עליו להיות ביקורתי. למעשה,
עליו להעביר את עיקר זמנו בביקורת
עצמית ובביקורת על זולתו. ביקורת כזו
צריכה להיעשות על סמך עובדות שיש
לאספן ולפעול להשגתן.

תהליך הביקורת נתקל בקשיים חבר-
תיים. אנשים נוטים להיעלב מביקורת. אם
מדובר בארגון הירארכי, הם עשויים לנצל
את דרגתם, כדי למנוע ביקורת. לשם כך,
חייב להיות איש המחקר מצויד ב"אומץ
לב אורח", דהיינו ביכולת לעמוד על
דעתו, ולא להתיישר "כלפי מעלה".
מעל לכל, חייב איש המחקר להיות
בעל "יושר מדעי" — היכולת לבטל את
התיאוריות שלו, כאשר המשקל המצטבר
של העובדות המפריכות עובר סף מסוים.
חלק מהדרישות סותרות, בדרך כלל, זו
את זו. כך, רצוי, שלאיש המחקר יהיו ידע
וניסיון, כדי שיוכל להפריך תיאוריות לא

מקומה של מלחמת דבורה ומהלכיה

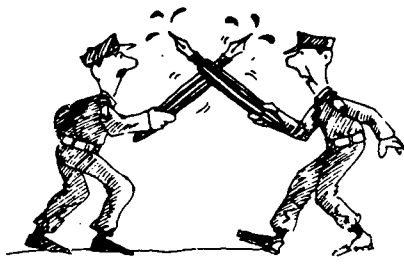
שחר שפירא*

בגיליון 224-225 של מערכות התפרסם מאמר "מלחמת דבורה וברק" פרי עטו של ד"ר אלחנן אורן.
לפנינו גישה אחרת לשחזור הקרב ולאיתור מקומו

הראוי שתעמוד מלחמת דבורה בשורה
אחת עם מערכות וקרבות ידועים כקדש
ולאוקטרה. בקרב קדש (שעל האורונטס
בטוריה) נלחם רעמסס השני בשנת 1299
לפנה"ס בראש צבא של כעשרים אלף

איש — שרק חלק מהם הצליח ליטול
חלק בשלב ההכרעה — נגד מטלה הזוהי,
שצבאו מנה כמה אלפי רגלים וכ-2,500
מרכבות. בקרב לאוקטרה (שבארמדיה,
ינן) בשנת 971 לפנה"ס, הביס אפמינונס

ברשימת הקרבות המפורסמים בהיסטור-
ריה הצבאית העולמית נפקד, שלא בצדק,
שמה של מלחמת דבורה — למרות
שמבחינת גודל הצבאות הנלחמים, ואר-
פיים ומבחינת עקרונות המלחמה מן

כיצד שייכים לעניין "ארבעים אלף בישראל" ללא "מגן ורומח", הנזכרים בפסוק 8 בשירת דבורה. נציין שככל שרבו הלוחמים הישראליים – גובר תוקפם של התיאורים ושל המסקנות דלהלן.

משטח הכינוס בקדש נפתלי עברו ברק וצבאו לאזור ההיערכות, שבחרה דבורה (פסוק 6) – והייתה זו בחירה אסטרטגית מעולה: הר תבור חולש, מעמדה פנימי ח/מרכזית, על שני "השערים" המולוכים ללב אזור המרד: השער המערבי – בין הרי נצרת לגבעת המורה – והשער הדרומי – שבין גבעת המורה למחסום עבירות הרכב בערוצו של נחל תבור, מתל רכש (נ"צ 194228) מזרחה. מהלכיהם לא נסתרו מעיני סיסרא, המצביא הכנעני. הוא לא היה רשאי להתעלם מהאיום הצבאי הגלוי שבמהלכי ברק וממשמ-עותם המדינית. היה עליו להיענות לקריאת התגר הבוטה נגד שלטונו, ולצאת למערכה. מן הסתם, הייתה כוונתו ל"שבור" תחילה את הכוח המרוכז של עשרת אלפי הלוחמים; ולהמשיך, לאחר מכן, במסע עונשין לדיכוי הכפרים והיי-שוכים הקטנים. אל נכון, אף התברך סיסרא בלבו על שברק ריכז את כוחותיו ואפשר לו (לסיסרא) להלום מהלומה מרוכזת, ש"תערוף" את ראש המרד באחת, באמצעות היתרון הגדול, שהיה לו באמצעי לחימה.

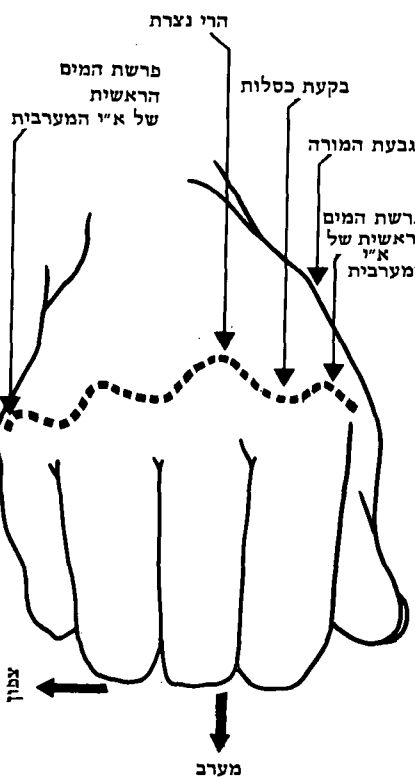
אילוצי הסד"כ

עיקר הכוח הכנעני מנה "תשע מאות מרכבות ברזל". מספר זה חזר ומתאשר בעקיפין בדיווח של פרעה תחותימס השלישי. כוח ממונע/משוריין זה נתמך ע"י כוח רגלים, שגודלו אינו ידוע, ובוודאי גם ע"י פרשים קלים. "את סיסרא... ואת רכבו ואת המונ" (ד', 6); "... כל רכבו... ואת כל העם אשר אתו" (13). לשני הצב"אות היו גם גרורות לוגיסטיות, יחידות עזר וסתם ערב-רב, שהודנבו בעקבות המחנות (ואולי אלה ה"ארבעים אלף בישראל").

• אדריכל ומתכנן. מפתח מתודולוגיה לניתוח מבנה השליטה במרחב – כמרכיב במודל קרקעי ספרתי מקיף.
1. המאמר אינו עוסק בתארוך הקרב.
2. המאמר אינו עוסק במהותה של חרושת גוים.
3. הקואורדינטות – על-פי רשת ישראל "השחורה".

לית היה בקצה הנגדי של המרחב – בקדש נפתלי, המזוהה בחרכת קדש, שבחצי המדרון המשתפל מרכס פוריה לכינרת (נ"צ 202278)³ כנובע מפטוסקים 10-9 בפרק ד' – שם היה מרכז המשא"בים האנושיים והלוגיסטיים של המרד. אין להחליף קדש זו בקדש נפתלי האחרת, שבגליל העליון (נ"צ 200279), שאין לה דבר לפרשה זו, למרות קרבתה היחסית לחצור הגלילית – ולא בקדש יששכר שבעמק יזרעאל (נ"צ 120218), הקשורה, לעניות דעתנו, לסימיה של מלחמת דבורה.

בקדש נפתלי שעל הכינרת ריכז ברק צבא בן עשרת אלפי לוחמים משבטי זבון ונפתלי – ואין להניח שהמחבר נקט לשון גזומה במספר שנקב, שכן אין בכוחה של זו אלא למעט מהרושם של הניצחון הישראלי. גם אינו מוצא כל בסיס להשערת של טולקובסקי ושל הרצוג וגיוחון, שהכוח מנה עשרים אלף לוחמים, או שברק נעזר בכוח הסחה נוסף, שפעל נגד הכנענים מכיוון השומרון. כן אינו יודע

ועמו כ-5,000-6,000 לוחמים מתבאי את קליאומברוטוס הספרטני ועשרת אלפים לוחמי הפלנכס שלו. במלחמת דבורה⁴ גברה מיליציה עממית של כעשרת אלפי לוחמים ישראליים על הצבא הכנעני הסדיר, שמנה 900 "מרכבות ברזל" ולוחמי חי"ר, שמספרם לא נודע.

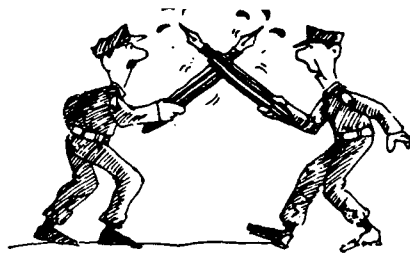
המקורות

המקור הבלעדי על מלחמת דבורה הם פרקים ד'-ה' ("שירת דבורה") בספר שופטים. יוסף בן-מתתיהו חזר על סיפור המעשה ב"קדמוניות היהודים" (ספר ה', פרק ה', 198-209) – תוך שהוא מפרשו ומרחיבו. קרוב לוודאי, שה"מידע" הנוסף, שהוא מביא, אינו מסורת בעל-פה, שהש-תמרה במקביל למקרא והוא רשמה – אלא פרי דימינוניה; ברצותו "למכור" לנכרים סיפור יפה, העשיר יוספוס את התיאור המקראי התמציתי, וקישטו בפרטים טכניים, שנועדו ל"שפרו" ולעשותו אמין וקביל על דעתם. בפרטים שהוא מוסיף ניתן לשמוע בבירור הדים של "השלכה לאחור" מהמערכה על גמלא, המתוארת ב"מלחמות היהודים" (ספר ד', פרק ב', 10, 77-76). כאן מופיעים לראשונה הסערה והגשמים הפתאומיים שגרמו לכאורה, לתבוסתו של סיסרא בידי שמים – סיפור הממשיך להתגלגל מספר לספר ומפרשן לפרשן. יוספוס מבקש להעביר לקורא, בדרך הקבלה, לקח מגמתי סמוי בדבר עזרת השמים למלחמת מצווה וכנגזרת עקיפה – שלילת הצידוק מהתקוממות היהודים נגד הרומאים.

מהלכי הפתיחה

כמסופר בראשיתו של פרק ד' – המערכה נפתחה כשבטי הצפון נלאו, לאחר עשרים שנות שעבוד. מעול הדיכוי הכנעני, ש"לחץ" אותם ב"חוקה" – הת-קוממו, בהנהגת דבורה. השופטת מינתה את ברק בן אבינתם מקדש נפתלי למפקד הצבאי של המרד.

הבסיס העיקרי של הכנענים היה ב"חרושת הגוים"² – שהייתה, ככל הנראה, במבואות המערביים של עמק יזרעאל. הבסיס של ההתקוממות הישרא-

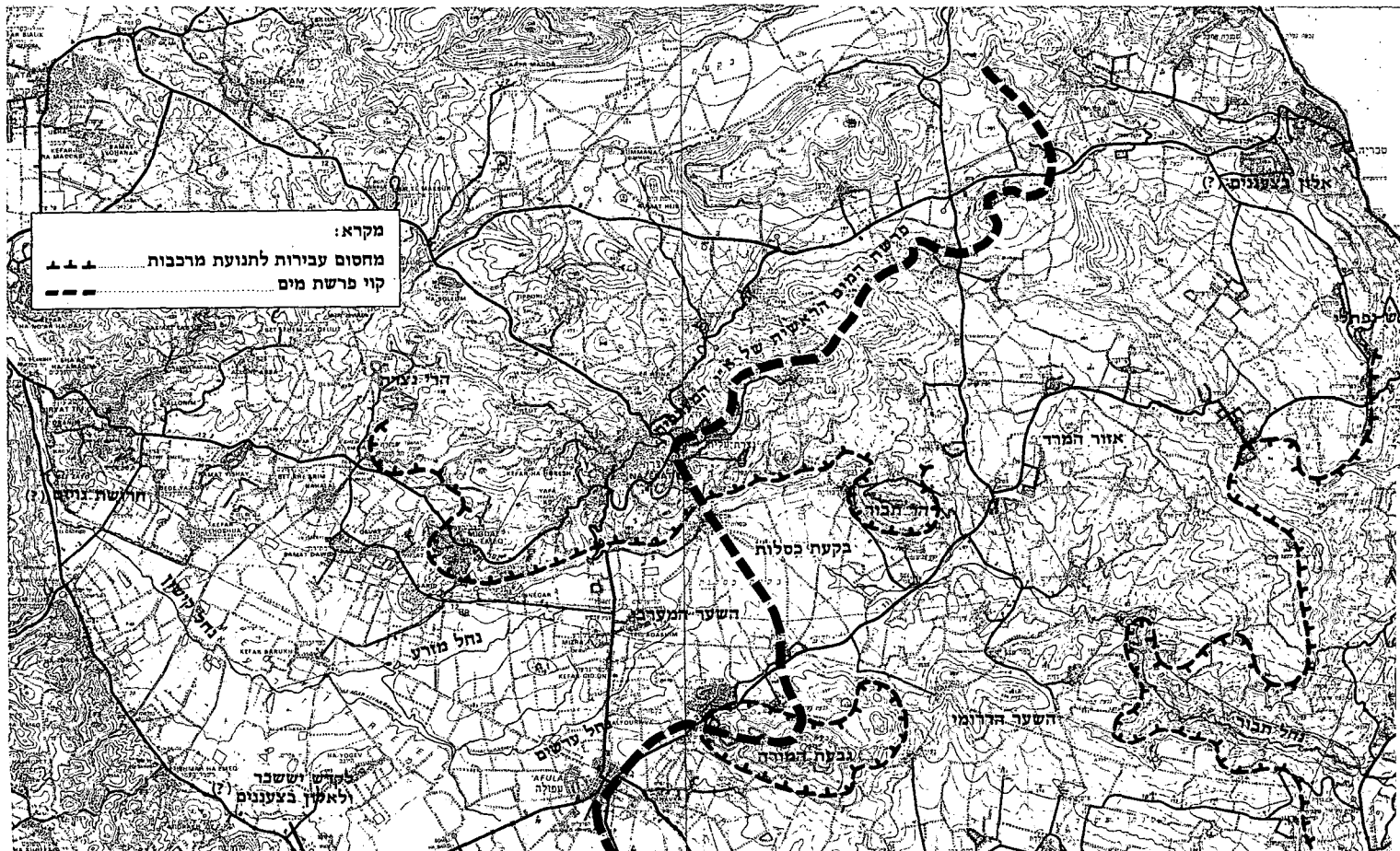
מכאן נגזרות שתי מסקנות חשובות: ★ זה היה קרב התנגשות חזיתית בין שתי מאסות צבאיות גדולות, ערוכות במבנים מאורגנים; שכן אחרת לא יתוארו פיקוד ושליטה בגייסות – ולא מלחמת יחידים, או קבוצות קטנות של לוחמים בודדים. ★ זירת הקרב צריכה להיות גדולה כדי שתכיל שני צבאות בני אלפי חיילים כל אחד, פריסתם ותמרונם; הנוכחות המאסיבית של "רכב הברזל" והשתתפותו הפעילה מחייבות זירה שטוחה ועבירה לרכב. כמה חישובים יקנו לנו מושג על ממדי הזירה הנדרשת: בצבא הישראלי היו איכרים ורועים נוודים, שנחלצו וכאו לקריאת המנהיגות (אולי בנוסח ה"פזעה" הערבית של ימינו). זה לא היה צבא מקצועי, סדיר ומאומן בתרגולות קרב המוניות וקשר חות. אלה היו לוחמים עזי-נפש, שידעו לקום בהיותם לבד בשדה "מול הארץ או מול הרב" (שמואל א', יז', 32), וללחום בצוותא, איש לצד רעהו, תוך שמירת

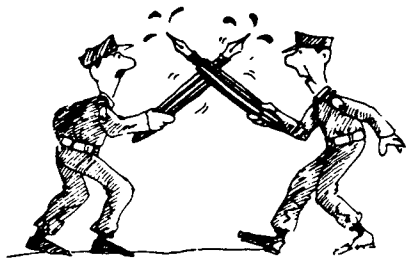
האינדיווידואליות שלהם – ולא פלנכס המוני מכונס וצפוף, השואב את עוז רוחו ואת מחצו מהקרבה הפיזית ההדוקה בין לוחמיו. ניסיון ליישם את מבנה הפלנכס למערכות ישראל – ולמערכות הכנענים – בתקופה זו יהיה אנאכרוניסטי מעיקרו. מבנה קרב זה – הור לרוחו של הלוחם השמי האינדיווידואליסטי – פותח ביוון כמה מאות שנים מאוחר יותר. ללוחם רגלי דרושה חזית של כמטר וחצי לפחות – זוה מותר לו רוח של פחות ממטר אחד – להנפת חרב, או גרזן, ולהנחתתם בתנופה מבלי לפגוע בשכנו לשורה – או כדי לזקור חנית ורומח נגד צמד סוסים דוהרים המסתערים עליו, ולהתחמק מדריסה. לפיכך, ברק היה זקוק לחזית של כ-15 ק"מ בערך, כדי לפרוס את עשרת אלפי לוחמיו בשורה אחת. כיוון שעלינו להניח שהצבא הישראלי נערך במספר שורות לעומק, וחלק מהכוח (אולי הלוחמים הרכובים?) הוקצה לעתודה – הייתה דרושה חזית שרוחבה כחמישה ק"מ. בחישוב זה

כלולה הנחה, שהיו קטעים בלתי עבירים (חורשות, עצים בודדים, חוות ובניינים וכיו"ב), שהישראלים יכלו ל"דלג" על חסימתם. להסתערות של מרכבה משוריינת הרתומה לצמד סוסים, דרוש "פרוז" דור" ברוחב 15 מטר לפחות – כדי לאפשר סטייה ממכשולים (עצים בודדים, שיחים, גושי סלע וכיו"ב) וממהמורות בשדה ובשל הקושי להקפיד על דהירה מהירה בקו ישר ומדויק. לפיכך, זקוק היה סיסרא לכעשרה ק"מ כדי לפרוש את מרכבותיו בשורה אחת, "כתף-אל-כתף". במבנה של שדרה, הערוכה במספר גלי הסתערות. בהתחשב בצורך לפרוס כוחות חי"ר ופרשים קלים לאבטחה אגפית, או לביצוע תנועות לפיתה – חזית ברוחב חמישה ק"מ הספיקה בקושי, אם רצה למצות את מלוא העצמה של כוחותיו בקרב.

זירת הקרב

את זירת הקרב עלינו לחפש כנאמר בספר שופטים, בין הר תבור – בסיס המוצא

(גרוויטציה) וצבירת התאוצה יסייעו לרג- ליו, לידיו ולקליעיו. הלוחם ופניו אל פרשת המים פועל בתנאי נחיתות מרחבית.

היערכות הכוחות

בהנחיית דבורה, התבסס ברק על הר תבור. להערכתו, היה מחנהו במדרון המערבי של ההר, בכתף שלמרגלות פיתולי הדרך ("הסרפנטיות"), העולה כיום לראשו. במקום זה יכול היה להימצא בקרבתה של זירת הקרב הצפוי – בכוני נות ל"סתימה" מהירה של שתי הפתחות המוליכות לעורפו – ובסמוך למקורות המים ולקווי ההספקה לחילותיו; ועם זאת – מחוץ לתחום הסכנה שהרכב הכנעני "ישטוף" בפתע את מחנהו. אין ספק, ברק אבטח את עורפו בכך שהציב כוח מצומצם בפסגת ההר – לתצפית ולהתרעה על התקרבות האויב. תצפית ארוכת טווח" זו נהנתה מתנאים מצויינים לראות בשעות ההשכמה בבוקר, ומתנאים טובים – במשך כל היום עד לשעות

בממדיה יכולה הזירה להכיל שני צבאות בני כמה אלפי לוחמים כל אחד, לאפשר לכל מצביא לפרוס את גייסותיו במלוא היקפם, ולבטא את המחץ הפיזי ואת ההלם הפסיכולוגי, הגלומים בהם וב"ית- רונם לגורל".

הקו השולט בוירה הוא קו פרשת המים הראשית של ארץ ישראל המערבית, החוצה את הבקעה מצפון לדרום – ארבעה ק"מ מערבה לתבור – בין הכפר הערבי אכסל (נ"צ 180232) – הוא כסלות תבור המקראית – לקיבוץ דברת (נ"צ 183228). מקו פרשת המים משתפל השטח, מתונות – הן כלפי מערב והן מזרחה – ולכן אין הוא בולט במרחב; עם זאת, כלפי מי שמצוי בעמק – זה האופק, הנקיים הראשיים של הצד המערבי הם נחל עדשים ונחל טבת, הנשפכים לקישון, והנקו הראשי בעבר המזרחי הוא נחל תבור ויובליו.

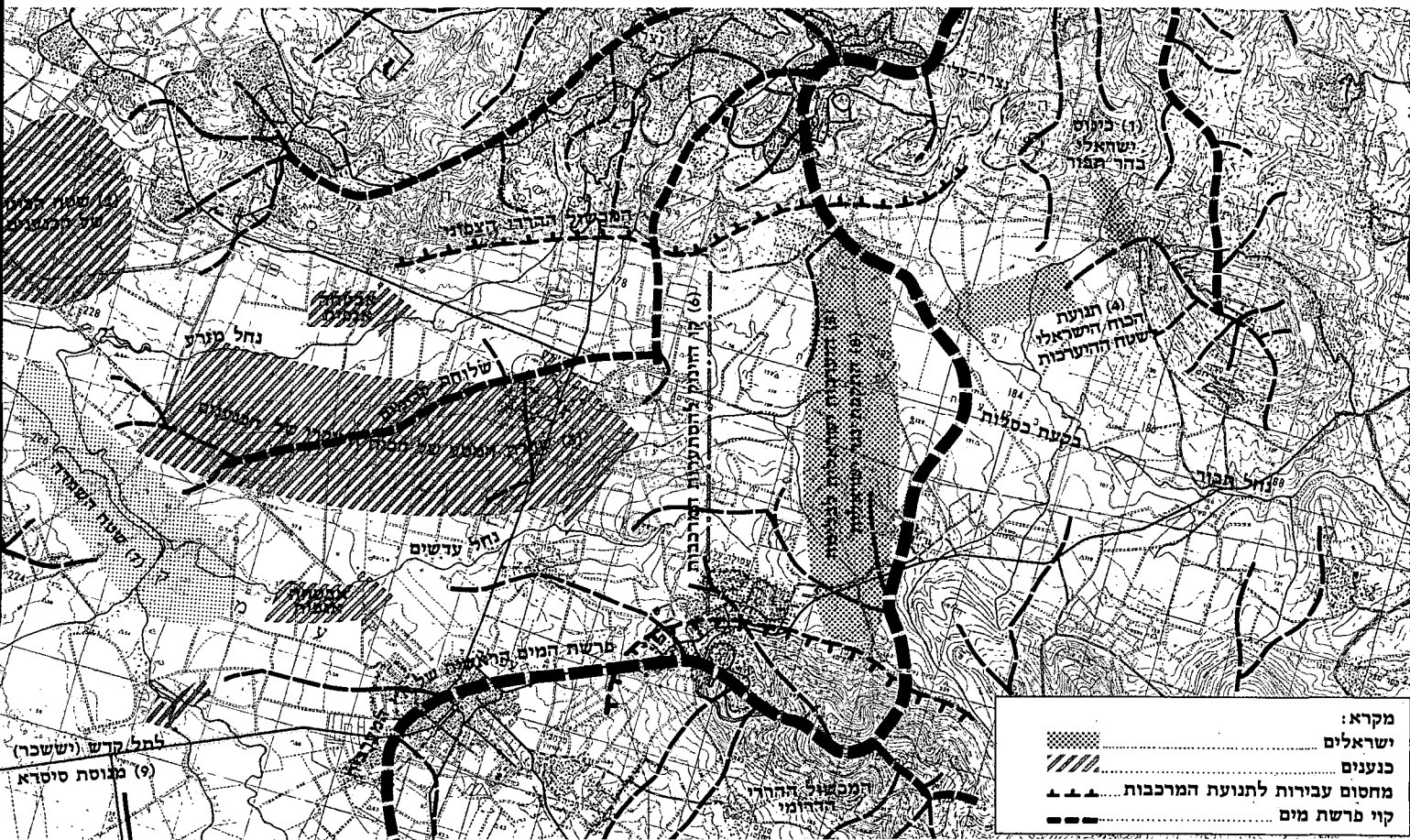
הלוחם מקו פרשת המים "כלפי הוץ" נהנה מיתרון קרקעי בולט ביירוט אויבו – בתצפית, באש ובתנועה – שכן הכבידה

הישראלית – לנחל קישון ושפך יובליו, נחל תענך ו"מי-מגידו" – מקום סיומו של הקרב.

הר תבור מוזהה בוודאות, שאין עליה עוררין. ספקות הססניים הועלו בדבר הויר- הוי של נחל קישון. אלחנן אורן וחוקרים אחרים הציעו לראותו באחד היובלים הנשפכים לנחל תבור ליד תל קשיון (נ"צ 187229). אך רוב החוקרים מסתמכים על המסופר בפרשת אליהו וכהני הבעל (מלכים א', י"ח, 40) בדבר קרבתו של נחל קישון לכרמל. מציאותם של נחל תבור ויובליו מזרחה לפרשת המים הארצית בעוד נחל תענך ו"מי-מגידו", הנזכרים כמעט בנשימה אחת עם נחל קישון (ה', 19, 21), זורמים לבטח מערבה – מסכלת את האפשרות שנחל קישון הוא יובל של נחל תבור.

קרוב לוודאי, שזירת הקרב היא הרמה השטוחה של בקעת כסלות. אורכה, ממזרח למערב (בין הר תבור לנחל קישון) כ-15 ק"מ, ורוחבה (בין הרי נצרת בצפון לגבעת המורה בדרום) כחמישה ק"מ.

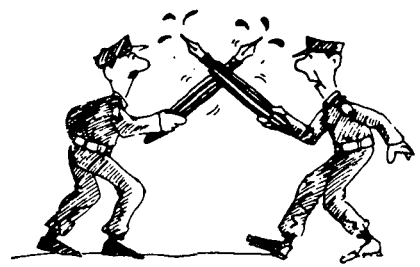
מהלכי הקרב

מקרא:
ישראלים

כנענים
מחסום עבירות לתנועת המרכבות

קו פרשת מים

הגדה הדרומית של נחל עדשים.

ההסתערות

"אז הלמו עקביוסוס מדהרות

מדהרות אביריו" (שם, ה' 22).

קו הזינוק להסתערות המרכבות היה אי-שם בקרבת מסעף נחל עדשים — סמוך למושב תל-עדשים ולמרגלות גבעה נ"ג 122 (נ"צ 180229). ההסתערות נבלמה מבלי שהכנענים הצליחו להבקיע את המערך הישראלי. ספר שופטים אינו מספר כיצד נבלמה ההסתערות האמתית — נית של מרכבות הברזל — אלא מציין ביובש: "ויהם ה' את סיסרא ואת הרכב ואת כל המחנה לפי חרב לפני ברק" (ד', 15). רצה הכתוב לומר: בחזית קו ההגנה הישראלי. יש לשער שההסתערות הראשונה של שדרות המרכבות, שהתנפצה אל החומה האנושית הישראלית הדלילה על ביצוריה הדלים, לכאורה, הותירה בשדה הקרב שברי מרכבות הרוסות ופגרי סוסים ולוחמים — שהיו **מכשול נוסף** בפני גלי ההסתערות, שבאו בעקבותיה. המבנה המכונס של השדרה המסתערת וה"לחץ" מאחור מנעו מהמרכבות את האפשרות להפסיק את הסתערותן, להתפרס לצדדים ולסגת.

לישראלים עמדו הארגון הגמיש והלחימה העיקשת מעמדה קרקעית עדיפה, שאותה נאלצו הכנענים לתקוף במעלה השטח, תוך אבדן תנופת ההסתערות. אלה הכריעו את הקרב. את הנאמר בשירת דבורה בדבר מלחמת הכוכבים נגד סיסרא (ה', 20) אין לקרוא כמקובל כשבר ענן, או כגשם פתאומי, אלא כמליצה מתחום האסטרוולוגיה, על דרך "שמש בגבעון... וירח בעמק אילון" (יהושע י', 12). אבותינו, כאנשי שדה מובהקים, ידעו יפה מה מקורו של הגשם (ה', 4). ולכן אין טעם לייחס להם כוונה כזו; הנאמר בפסוקים 4—5 בפרק ה' מכונן במפורש ליציאת מצרים ולפלאי הגשם הנדיר בהרי אֶדום ובמדבר סיני — ולא לתקופת דבורה. לעניות דעתי, מרמז פרק ה' פסוק 20 לכך, שקרב הרדיפה התארך אל תוך הערב והלילה — שבהם היה "רכב הברזל" חסר ישע.

בתקופת יום השוויון (21 במרס) בשנים שחונות הקרקע במישורי העמק כבר יבשה רדיה כדי לשאת תנועת רכב — אם

בית של פרשת המים, כנאמר: "נפתלי על מרומי שדה" (י"ד, 18); ואין מרומים אלא ליד פרשת המים הראשית. הכוח הישראלי נפרס לכל הרוחב של בקעת כסלות, וחסם את פתחה, כשהוא נשען באגפיו על המדרונות התלולים של הרי נצרת וגבעת המורה. אלה היו מיוערים כנראה, בחורש עבות של אלון התבור וחבורתו, וטרם בוראו (יהושע י"ז, 15—18). אני משער, שהישראלים ביצרו את עמדתם במכשור לים הנדסיים פשוטים, שהיו בשימוש מקדמת-דנא נגד סוסים ופרשים: משוכות של כלונסאות מחודדים, מלמדי בקרוקל-שונות, שכל לוחם נשא על כתפיו במסע ההתקרבות, ונטע אותם בקרקע בהגיעו למקום עמדתו בקרב כשהם נטויים אלכסונית מול התוקף. לבטח נלוו אליהם תעלות ושוחות, גלויות ונסתרות, מערמיים של כלים חקלאיים כמחרשות, משרי דות, מורגים וכיו"ב. לפי אמדני, נערכו הישראלים בשלוש שורות של לוחמי קו ומאחוריהם מספר קטן של לוחמי עתודה — לסתימת הפרצות, לתגבור, וליירוט המצליחים להבקיע. בולט חוסר התועלת שבעתודה גדולה — בשל מגבלות הניידות בחזית כה רחבה.

להלכה, יכול היה סיסרא לנסות לעקוף את החסימה הישראלית ברגע האחרון, להטות את התקפתו כלפי השער הדרומי (בין גבעת המורה לנחל תבור) באיגוף ימני של המערך הישראלי, אך ברור היה לו, שבשל עמדתם הפנימית, יוכלו הישראליים להתייצב בשער זה לפניו, לסתום גם אותו, ואף לאיים עליו בלפיתה ובניתוק דרכי ההספקה והנסיגה שלו לבסיסיו בחרושת הגויים. לכן, לא נותרה לו ברירה, אלא להבקיע את המערך הישראלי ב"התקפת מצח". השדרה הכנענית נעה מזרחה, במעלה השטח, ממסעף יובלי הקישון — על גב התוואי הטופוגרפי הרדוד של "שלוחת קדומים" (בין נחל מזרע לנחל עדשים). בשלוחה יש מורדות ועליות מתונים לארכה ולרחבה, והיא משתפלת כללית ממזרח למערב. כיום שוכנים עליה קיבוץ מזרע (נ"צ 177228), מושב תל-עדשים (נ"צ 178229) וכפר גדעון (נ"צ 177227). אגפי הטור הממונן ע/משוריין הכנעני אובטחו בחי"ר ובפרשיים קלים, שנעו במקביל לכוח העיקרי, על הגדה הצפונית של נחל מזרע ועל

בין הערביים, שבהן הייתה "השמש בעיניה"; שעות אלו היו פחות מסוכנות, שכן סיסרא היה מנוע מצאת לקרב בשעות אחר הצהרים ואילך, משום שמרכבותיו היו חסרות אונים בחשכה.

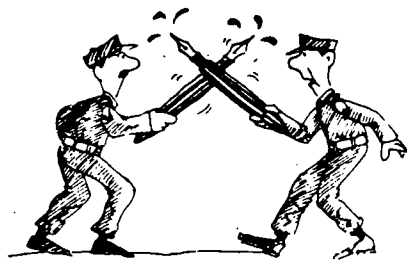
משנודע הדבר למציביא הכנעני — "ויזעק סיסרא את כל רכבו, תשע מאות רכב ברזל ואת כל העם אשר אתו מחרשת הגוים אל נחל קישון" (ד', 13). כמפקד תכליתי ומקצועי, לא חטא סיסרא בפיצול כוחותיו — אלא ביקש להפעילם במרוכז, כ"אגרוף פלדה מקומץ", בלשונו. להשגת הכרעה חד-משמעית וחותרת, הטיל לקרב את כל עצמתו המרוכזת — ולא טפין טפין. אני מציע שלא נקל ראש במקצועיותו ובתבונתו הצבאית; ולא נקבל, שלא היה מודע לבעיות העבירות של רכב קרבי כבד בקרקע בוצית. מפקד — השולט בחבל ארץ עשרים שנה, ומוכיח יכולת לנהל ולתמרן צבא גדול ומשוכלל — לא יתעלם ממגבלות התנועה של רכב ברזל כבד, רתום לצמד סוסים, המבוססים ברוץ ובייחוד — כשוה נשק ההכרעה שבידיו. אין זו מלחמה שבה נכשל האויב באלף-בית של מלחמת תנועה רכובה. מטעם זה, אני מעריך, שהקרב נאסר בראשית האביב, כשהקרקע כבר יבשה רדיה, ושוליות ובוץ נותרו רק בערוצי הנחלים ובשקעים הרדודים המוצפים — ולא בערי צומו של החורף, שהיה מציב בעיות של מחסה ולינה גם לעשרת אלפי הלוחמים הישראליים והנלווים אליהם. זו גם העונה החקלאית השקטה, "שבין זרע לקציר", ובה יכול היה ברק לגייס צבא מתנדבים של איכרים ורועים נוודים בהיקף כזה — לארגנו במסגרות בנות שליטה, להקצות כוחות ומשימות ובעיקר — לתדרך את הלוחמים לקראת תסריטים אפשריים שונים של התפתחות הקרב; פעולות אלו צורכות, כידוע, זמן ניכר.

מהלך הקרב

אז ירדו לשערים עם ה'

(שופטים, ה', 11)

משנוכחה ה"תצפית ארוכת הטווח" בראש התבור בתנועת הכוח הכנעני אל שטחי הכינוס שלו, ליד הקישון, נתנו דבורה וברק את האות המיוחל (ד', 13—14). הצבא הישראלי יצא מבסיסו, הקדים את הכנעני, ותפס עמדות בחזית המער-

ומרד המקבים ל"חיקוי תוך התבטלות" של הסממנים החיצוניים הצבאיים של אויביהם העדיפים, ולא ניסו לאמץ אמצעים זרים לרוח לוחמיהם. ברק ויהודה המקבי העיזו לצאת למלחמה חזיתית, ולהתמודד עם צבא סדיר ומקצועי, בשדה הפתוח. הם השכילו למצות מהמסגרות הארגוניות העממיות הרופפות את הגמיי שות, ולהפיק מהאמצעים הטכנולוגיים הדלים שעמדו לרשותם, את מירב היתררנות של מלחמה עממית. ישום מושכל של עקרונות אלה אפשר להם להתמודד בהצלחה עם אויב עדיף, העולה עליהם בכוחו הסגולי — תוך ניצול מתוחכם של נקודות התורפה במערכיו: קיפאון דוקטרינרלי בהפעלת תורת הלחימה שלו; מגבלת התלות ב"רכב הברזל"; קשיחות ארגונית, שהתנפצה תוך מהלומה בחסימה, שניחנה ב"כושר ספיגה"; ואולי גם קצת יהירות, שובע, שאננות וחזירות דעת יתירים.

דמיון נוסף בין מרד המקבים למלחמת דבורה: התרכזות הפיקוד בתחום הצבאי המצומצם והימנעותו מהתערבות במערכות האזרחיות (כלכלה, משטר וכו') של העם — בניגוד למה שהתרחש בשתי המרידות נגד הרומאים.

מבחינה היסטורית, שבר עם ישראל במלחמת דבורה את מפרקתו של הכנעני — הגדול והחזק בעממי ארץ ישראל — הרס את "מרכז העצבים" הלאומי הכנעני, ופורר את ממשלו ליחידות קטנות ונפרדות. לאחר ניצחונו, יכול היה עם ישראל לפנות ל"הורשת" שרידי הכנעני ויתר עממי הארץ אחד-לאחד — אם בדרך מלחמה ואם בדרך הטמעה. הוא הספיק להשלים תהליך זה בעוד מועד — ערב ההתנגשות הגדולה שעמדה בשער עם הפלישתים.

לקריאה נוספת

- י. אהרונ, כיבוש כנען באור הארכיאולוגיה, הקיבוץ המאוחד 1970.
- י. אהרונ, "מלחמת מימרום ומלחמת דבורה בימי המקרא", בהסווריה צבאית של א"י, מערכות 1968.
- י. קאופמן, הסיפור המקראי של כיבוש הארץ, מוסד ביאליק/דביר 1968.
- י. ידן, תורת המלחמה בארצות המקרא, החברה הבינלל להויל 1963.
- ח' הרצוג ומ. יחזון, מלחמות התנייכ, השופטים עידנים 1981.

ביהושע י"ב, 22 ובדבריי הימים א', ו', 57. אני משער שהמספר — או המעתיק — בלבלו בין השתיים, ושמתו את השם "יששכר" מפסוק 11 (אולי משום שיששכר לא נטל חלק במערכה?).

קדש יששכר מזוהה בתל קדש, אבו קדיס (נ"צ 170218), בשוליו הדרומיים של עמק יזרעאל. מרחקה מזירת הקרב הוא כשבעה ק"מ בלבד, והיא מצויה בירכתי שדה המערכה, בכיוון סביר למנוסה של סיסרא "ברגליו" ממקום תבוסתו — דרומה אל מחוץ לנתיב הדיפה של המנצחים הישראלים, השועטים מערבה, בעקבות המחנה הכנעני. בהמשך לכך אני מציע לחפש את אלון בצעננים בכפר זבובה (נ"צ 171216) ובטביכתו.

"פתרון ביה"ס"

לכאורה, הפתרון הנכון, מבחינתו של סיסרא, היה לתקוף בשני ראשים — מאמץ עיקרי ומאמץ משני — בשני השערים, כיוון שלברק לא היו, ככל הנראה די כוחות לחסום את שתי הפתחות. אלא שבתנאי התקשורת דאו קשה היה לנהל התקפה מתואמת בגופים המפוצלים פיזית. כמעט כל הקרבות הגדולים בהיסטוריה נוהלו במאמץ אחד בלבד, ומעטים החריגים. אין במקרא כל אזכור, שסיסרא פיצל את כוחותיו לשני ראשים. אם היה עושה כן — בוודאי דבר כה בולט וחריג מהנוהג היה מתואר בפרשת הקרב. המשגה של סיסרא: עודף כוח בלתי מנוצל, שאינו יכול להגיע לביטוי בזנב המאמץ הבלעדי, ואותו יכול היה להפנות למאמץ משני באגף.

סוף דבר

אם אמנם מתקרב השחזור המוצע לתיאור המערכה, כפי שהתנהלה באמת — הרי שבמלחמת דבורה יושמו יזמה אסטרטגית התקפית וטקטיקה הגנתית, ששילובן אפשר למיליציה עממית, המגי ויסת אד-הוק, לגבור על צבא סדיר, מקצועי ומיומן, מאורגן ומצויד בנשק יותר משוכלל — ולהביסו.

דמיון רב קיים בין מלחמת דבורה, שאף היא צמחה ממרד, להתקוממות המקבים, כאלף שנה מאוחר יותר. שלא כבשתי המרידות הרות-האסון נגד הרומאים — לא נגררו מנהיגיהן של מלחמת דבורה

כי המים עדיין זורמים בשקעים ובערוצי הנחלים. הימים אז עדיין קצרים למדי ואם יצא סיסרא ממחנהו בשעות המאוחרות של הבוקר — כדי שהשמש לא תסנוור את צבאו — הרי שהקרב "פנים-אל-פנים" נאסר רק אחרי הצהריים, התמשך לשעות דמוזמי בין הערביים ונסתיים רק בערב; המרדף התנהל בשעות הלילה.

המרדף

התמוטטות ההתקפה של הגל הראשון "הממה", כלשון הכתוב, את סיסרא (שהר ביל אישית את ההתקפה). ברק ניצל את המשבר הפסיכולוגי ואת הערבוביה שהשתררה במחנה הכנעני עם פריחתו של סיסרא (ד', 15-16), עבר להתקפת-נגד, והדף את הכנענים הנסוגים מערבה, לעבר שפך נחל תענך, נחל עדישים ונחל קיני (כפי שהם מכונים כיום במפותינו) אל נחל קישון. הוא דחק אותם לעבר השקע הטבעי של מאגר כפר-ברוך (נ"צ מרכזית 170227). סביר להניח שעדיין עמדו בו מים מגשמי החורף, שם שקעו המרכבות בבוץ, ו"נגרפו" בורם האיטי של נחל קישון. הישראלים המשיכו לדלוק אחרי שרידי הכוח הכנעני אל תוך הלילה, ולזנב בהם עד להשמדתם במבואות "חרשת הגויים". מן האמור בשירת דבורה (ה', 19, 21) עולה אפוא ש"מי מגידו" אינו נחל מגידו כפי שהוא מזוהה כיום במפותינו — אלא דווקא נחל קיני ויובלו נחל דורך, על שפעת המעיינות שלאורכו.

להיכן נס סיסרא "ברגליו", כמסופר בפרק ד' פסוק 15?

רוב החוקרים נוטים לחפש את "אלון בצעננים אשר את קדש" (ד', 11) בקרבת שעל גבו של רכס פוריה. לדעתי, אין זה הגיוני: כדי להגיע לשם היה על סיסרא להימלט מזרחה, בכיוון הפוך מבסיס המוצא שלו, לחצות את שדה המערכה גרוש הלוחמים (שלבטח היו מזהים אותו בפאר מדיו, ולוכדים אותו) ולערוך מסע של כ-30 ק"מ לעומק שטח האויב.

פרופ' בנימין מזר מציע באנציקלופדיה המקראית, ש"אלון בצעננים אשר את קדש" אינה זהה לאלון בצעננים שבגבולה הדרומי של נחלת נפתלי (יהושע י"ט, 33). אני מעלה הצעה, שכבר עלתה בעבר — הכוונה כאן לקדש יששכר, הנזכרת גם